

Encyklopedické heslo

PŘÍPAD PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO KATA

Pavel Juráček, 1969

Námět: na motivy třetí knihy Gulliverových cest Jonathana Swifta. **Scénář:** Pavel Juráček. **Dramaturg:** Václav Nývlt. **Kamera:** Jan Kališ. **Hudba:** Luboš Fišer. **Zpívají:** Kühnův dětský sbor a Kühnův smíšený sbor. **Architekt:** Milan Nejedlý. **Střih:** Miroslav Hájek. **Zvuk:** František Fabián.

Hrají: Lubomír Kostelka (Gulliver), Pavel Landovský (fízl), Klára Jerneková (Markéta), Milena Zahrynovská (Dominika), Luděk Kopřiva (Seid), Slávka Budínová (Seidová), Pavel Bošek (Baux), Jiřina Jirásková (Tadeášová), František Holar (vedoucí dobrovolník), Miroslav Macháček (Munodi), Viktor Maurer (Emem), Eduard Dubský (prefekt), Miloš Vávra (Emil), Jiří Janda (Patrik), Jiří Hálek (guvernér), Věra Ferbasová (Munodiová), Radovan Lukavský (Beiel), Nataša Gollová (referentka), Jiří Hrzán (Vyskoč), Zdeněk Kryžánek (ministr orby), Vítězslav Černý (kat), František Husák (básník), Miroslav Hotový (regent), Josef Abrahám (Matouš Veliký) aj.

Výroba: Filmové studio Barrandov, TS Juráček – Kučera. 102 min., čb, 35 mm. **Premiéra:** 3. července 1970, obn. prem.: duben 1990.

I. CESTA TAM. Pětatřicetiletý Lemuel Gulliver kvůli závoře a zákazu vjezdu odbočí na vedlejší cestu, octne se v lese, vystoupí, auto mu ujíždí serpentínami, Gulliver je dostihne, projede tunelem, nezládné zátočinu, zřítí se do strže. Nic se mu nestane a na silnici spatří oblečeného zajíce s hodinkami.

*II. BALNIBARBSKÁ PAST. V němých obrazech provázených hrdinovým monologem sledujeme snovou sekven-
ci, v níž se Gulliver ocitá v „domě zbudovaném bláznem“. Vzpomíná na Markétu, která se utopila; je chycen, ale
nesmí promluvit.*

*III. AKADEMIE VYNÁLEZCŮ. Gullivera vyslýchají v policejní škole. Při národním tanci ve vznešené společ-
nosti se dopustí nevysvětlitelného prohřešku; je vyobcován a odvádí jej plavovlasá Gabriela, dívka s tváří Mar-
kétou. Ráno se Gulliver probudí vedle černovlasé Dominiky.*

*IV. STROJ NA RUČNÍ POHON. Gulliver potkává smutného básníka, spatří Markétu plakát na ulici a fízl jej
přesvědčuje, že jí umřel bratříček. Navštíví archiv názorné agitace, vynálezce Baux mu předvádí myslící stroj na
ruční pohon.*

*V. GUVERNÉR. Gulliver si prohlíží Lagado, je pozván ke guvernérovi, který louská ořechy. Před fízlem Gulli-
vera zachrání opoziční studenti, které zajímá, zda se Gulliver zná s knížetem Munodim.*

*VI. OCHRÁNCI STUDÁNEK. Ozbrojení dobrovolníci vyvolají u studánky paniku a Seid zastřelí jednoho ze stu-
dentů, milence Dominiky.*

*VII. CIRKUS MUNODI. Při návštěvě Cirkusu Munodi sleduje Gulliver staré filmové týdeníky. Setkává se s Mar-
kétou, ale probudí se opět s Dominikou. Prchá po střechách před policií.*

*VIII. BALNIBARBSKÁ TMA. Nad městem se zastavil létající ostrov Laputa a zastínil slunce. Gulliver je
konfrontován se zatčenými studenty, nechťně je prozradí, jde se přiznat guvernérovi a ocitne se před sou-
dem.*

*IX. SLAVNOSTNÍ POPRAVA. Gulliver má být při lidové slavnosti s dalšími občany (básník, vandrák, profesor,
blázen, prostitutka, muž s kočkou) popraven. Zachrání jej pozvání na Laputu.*

*X. LÉTAJÍCÍ OSTROV. Na Laputě se Gulliver dozví, že král Matouš Veliký dělá už jedenáctý rok vrátneho
v Monte Carlu. Na Laputě vládne stínový kabinet a kníže Munodi pije za celou vládu. Přebývá tu princezna
Niké, která je dalším vtělením Markéty. Ráno se Gulliver potřetí probudí vedle Dominiky. Regent jej před ná-
vratem prosí, aby dole nic neprozradil.*

ILUMINACE

Jaromír Blažejovský: Případ pro začínajícího kata

Případ pro začínajícího kata

Foto archiv

XI. BALNIBARBSKÉ MLČENÍ. Navzdory obvyklému pondělnímu mlčení Gulliver prozradí Balnibarbským, guvernérovi i opozici, že Lapuľanům na nich nezáleží. Nejprve jej za to chce zabít guvernéř, potom jej uhodí studenti. Gulliver odchází se slovy: „Promiňte...“

XII. CESTA NĚKAM JINAM. Blázen Vyskoč odveze Gullivera na selském voze k tunelu, ven ze země Balnibarbi.

Autorský film Pavla Juráčka, jen velmi volně inspirovaný III. knihou Gulliverových cest, vytváří antiutopickou vizi jiného státu, který je přitom českému divákovi důvěrně známý. Zároveň jde o dílo hluboce osobní. Autor spojuje politickou alegorii s lyrikou.

Úpadkový společenský řád, panující na Balnibarbi, a příhody, do nichž je Gulliver vtažen, korespondují s českou zkušeností z budování socialismu: občané vzhlížejí k autoritě, pod níž se rozprostírá tma; zemi řídí absurdními pokyny Akademie vynálezců, formálním vůdcem je samolibý guverénér (podobný Vasilu Biľakovi), všudypřítomným živlem je nápadně nenápadný fízl. Domněle vědeckou ideologií a monarchistickou autoritou se prosazují bludy (královu úvahu, aby v budoucnosti počítaly i stroje šicí, akademici „tvořivě rozvinuli“ a přidali kladku, páku a kolo na hřídeli, což připomíná Stalinův omyl s kybernetikou apod.). Režim trestá básníky za díla „cizí našemu duchu“ a používá ozbrojené „lidové milice“, které občas usmrtí některého ze studentů (motiv násilí vůči mládeži připomínal jak tzv. strahovské události 1967, tak oběti srpna 1969; ve scéně, kdy studenti odnášejí padlého druhá, si diváci vzpomněli i na Jana Palacha). Ve fraškovité justici se uplatní „soudkyně z lidu“ ve folklórním kroji: „Já jsem jenom obyčejná ženská ... a najednou mě zavolají a já jdu a mám posílat lidi i na smrt, taková věc už člověka donutí k zamyšlení...“ Estrádně inscenovanou popravu provází dechovka a tělocvičná akademie (v letech teroru režim nezapomínal na spartakiády) a Vilma, manželka dobrovolníka Seida, vzpomíná na lampiónové průvody v mládí. Lidé jsou ostražití k cizincům, názor ciziny je zajímavý, ale nedovedou si představit překročení hranic. Občané si opakují jedinou banální panovníkovu větu, která se po léta opakuje jako novoroční projev a dělají si naděje z domnělé změny akcentů ve slově „slunce“.

Je-li „stínová“, neautentická existence Balnibarbských podmíněna kultem Laputy, nesetká se Gulliver s autentickou existencí ani na Laputě, kde panuje kult nepřítomného krále, ministra orby dělá zahradník a princezna sní o možnosti žít mezi obyčejnými lidmi. Tajemné mocenské struktury, jejichž autoritu sřeží „dole“ teror, návyk, dobrá vůle a strach z poznání, se „nahore“ ukážou jako nicotné. Přesto z tohoto odhalení nejsou poddaní šťastni, neboť s vědomím lhostejných nebes nedokážou žít: ztratili by smysl života a pracně udržovanou osobní důstojnost.

Juráčkova skepse zasahuje i opoziční složky. Také konspirující studenti totiž potřebují věřit v autoritu. Domnívají se ji nacházet v knížeti Munodim. Spatřují v něm šanci na reformu a ani oni se nedokážou vyrovnat se ztrátou iluzí. Tragikomická role zůstává i básníkovi.

Případ pro začínajícího kata je mj. film o způsobech, jimiž jsou občané oblužováni, drženi v pasivitě, aby si své osvobození nejen nedokázali zařídit, ale aby si je ani nepřáli. Jde o společnost, která setrvačně, ba s pocitem životního naplnění buduje totalitu, ač spěje od desíti k pěti: „Poslouchej, Vyskoč, jdou ty hodinky pozpátku, nebo se mi to jenom zdá? – Ale on namítl: Co pořád máte, prosím vás, copak vám nestačí, že je slyšíte tikat?“

Nad jiné alegorie své doby ční *Případ pro začínajícího kata* svou poezií a důležitou linií osobního, romantického milostného příběhu. Juráček napsal, že na látce jej vzrušila možnost realizovat svět dětství. Nechtěl být jen dvojsmyslně pikantní, pouhá satira jej neuspokojovala. Balnibarbi je snovým zrcadlem Gulliverova svědomí; v pohádkové zemi hledá sebe samého. Prožívá „križi třicátníků“ a zabloudí do trýznivých vzpomínek. Trápí jej výčitky pro utopenou Markétu, jejíž tvář nachází v dívkách z Balnibarbi; se svým ideálem vede ustavičný dialog, ale probouzí se vždycky vedle smyslné Dominiky, ztělesňující archetyp nevěstky. Příběh tedy vypráví rovnou měrou o špatném politickém svědomí, jako o svědomí individuálním, metafyzickém a erotickém: „Možná, že se neutopila, pane Gullivere,“ říká Niké, „možná, že vy jste jenom dostal tenkrát strach. Možná zůstala živa. Možná, že vy jste se tenkrát rozplakal, protože jste najednou zjistil, že nikdy nebude taková, jakou jste ji chtěl mít. Možná, že někde šťastně žije a ani netuší, že jste ji utopil. Pane Gullivere, ta vaše Markéta je taková, jakou jste ji vždycky chtěl mít, mrtvá!“

Pracovní název projektu, *Krajina vlídných bludiček*, vystihuje archetypální způsob oslovení, který Juráček použil: spojení pohádky, laskavosti a fikce. Prostor iniciačního příběhu je od počátku budován jako důvěrně český. Krajina s kapličkou je „obecně českou krajinou“ (Kučera). Starobylá, zažitá architektura balnibarbské metropole s dlážděnými ulicemi, chrámy, klenutými klenbami interiérů připomíná, že Balnibarbi, snad docela nedávno, byla kvetoucí zemí. Na Laputě nachází Gulliver typicky české náměstí, ulice, věž. Na nečekaných místech film diváka okouzluje apelem na podvědomě zažité motivy, jako je oblečený zajíc, známý z Alenky v říši divů. Z fikce nečekaně vystoupí osoby, jež divák zná ze svého časoprostoru: generál de Gaulle, Gagarin. Mezi odsouzence je přistrčen i muž s kočkou z Juráčkova filmu *Postava k podpírání*.

Podobně jako prostor v prózách Franze Kafky šokují Laputa a Balnibarbi svou všední banalitou; tíživým, ale běžným nepořádkem, v němž se důstojně pohybují lidé, z nichž někteří dosud neztratili aristokratickou rutinu svých zdvořilých gest. Na Laputu šplhá Lemuel věží plnou starého harampádí. Kde by se nadál magických

prostorů, nachází jen zborcené fragmenty minulého času, vnímané téměř klukovskými očima. Lemuel sám je bezpříznakově oblečený úřednický typ. Tím, že snové, surreálné, fantaskní motivy začleňuje do civilní všednosti, dosahuje Juráček znepokojivého znejistění a zároveň intimní blízkosti.

Civilnost své vize posílil režisér volbou klasického formátu a černobílého materiálu. Kameraman Jan Kališ drží příběh v realisticky střízlivé, registrující poloze, s občasným vybočením do nadreálných poloh (snímání Markéty jako lehce prosvětlené bytosti v historické architektuře, zpomalené či hekticky zrychlené podání některých dramatických scén). Atmosféru dokresluje hudba Luboše Fišera, s pasážemi pohádkově melodické konejšivosti, orchestrionové rozvernosti s dominantním klavírem, vojenské říznosti a s tajemnou písní, kterou zpívá dětský sbor: „Nad zemi vlků, nad skály štírů, gloria aleluja...“

Vyprávění je členěno na dvanáct kapitol jako řízenec epizod blízký pikareskním románům, jímž prochází hrdina zdánlivě bez proměny. „Diskauzální soustava“ (Kučera) složená z příčinně nesvázaných, do jisté míry autonomních bloků, otvírá divákovi rozlehlý intelektuální i emocionální prostor k asociacím, domýšlení a osobně intimním interpretacím.

Případ pro začínajícího kata je vrcholem tvorby Pavla Juráčka (1935 – 1989) a jedním z vrcholů české nové vlny a české kinematografie vůbec. Představuje syntézu autorových vícerych talentů, sklonů a snah a také syntézu evropské kulturní paměti – Jan Kučera nalézá spojitost se strukturou středověkého lidového divadla, nacházíme zde též ohlasy barokní, prvky pikareskního i humanistického a osvícenského románu, silnou notu romantickou, ozvěny pohádek, surrealismu i blízkost absurdního divadla. V kontextu české kinematografie jde o syntézu jejího smyslově lyrického proudu s ironií směru intelektuálně racionálního.

Případ pro začínajícího kata se však objevil příliš pozdě na to, aby jej potkala mezinárodní sláva, již se směla těšit jiná díla české nové vlny. V zahraničí téměř neznámý (nové vedení čs. kinematografie jím už neobešlo festivaly), získal si doma asi 28 000 diváků. V repertoáru filmových klubů vydržel jako zázrakem až do konce roku 1975 (na Slovensku déle) a i později se občas směl mimořádně promítat. Hluboko do normalizace tudíž představoval jeden z mála dostupných vzorků české tvorby šedesátých let; v užším kruhu klubového publika žil relativně dlouho jako kultovní dílo.

BIBLIOGRAFIE: BK [Luboš Bartošek], *Případ pro začínajícího kata*. Filmový přehled 1970, č. 28. • *Případ pro začínajícího kata*. Filmový přehled 1990, č. 6. • Pavel Juráček, *Případ pro začínajícího kata*. Film a doba 14, 1968, č. 5, s. 235 – 248. • Oldřich Adamec, *Gulliver v arcibiskupském paláci*. Záběr 2, 19. 4. 1969, č. 8, s. 3. • Sláva Pek, *Případ pro začínajícího kata*. Kino 24, 1. 5. 1969, č. 9, s. 2 – 3. • Pavel Juráček, *Případ pro začínajícího kata*. Film a doba 15, 1969, č. 7, s. 382 – 386. • Senta Wollnerová – Pavel Juráček, *Odsouzení ke Gulliverovi*. Filmové a televizní noviny 3, 17. 9. 1969, č. 17, s. 1. • Pavel Juráček, *V krajině vládných bludiček*. Uspoř. Miloš Fikejz a Zuzana Vranovská, 199. ZO Svazarmu, Praha 1989. • Stanislav Ulver, *Případ pro začínajícího kata*. Dramatické umění '90, č. 1, s. 130 – 132. • Jan Kučera, *Variace na téma z Jonathana Swifta*. Dramatické umění '90, č. 1, s. 133 – 148. • Pavel Branko, *Fenomén aj výstraha doby*. Dialog 1990, č. 11, s. 5. • Jaromír Blažejovský: *Příběh Lemuela G.* Kino 48, 23. 2. 1993, č. 4, s. 31.

Jaromír Blažejovský